

Emsura Hamzić

SVEZA OČI, PA U DRINU SKOČI

Sudbina žene u vremenu od prije samo jednog vijeka bila je nezamislivo teška i surova. Njenim životom raspolagali su otac i brat, udavali je za svoj račun, izravnavajući svoje razne dugove i nagodbe, ne pitajući ni nju, pa ni sebe, kakav udes čeka tu djevojku u novoj porodici s mužem kog obično nije htjela, a vrlo često nije ni znala prije udaje.

Potom je, po dolasku u muževu porodicu, često bila predmetom izživljavanja i pakosti zaova, jetrva, a posebno svekrve. Sve one, nezadovoljne vlastitim životima, neke već starice u četrdesetim, ustremile bi se na mlado, neiskusno i neiskvareno biće, još zbušnjeno i uplašeno dolaskom u nepoznatu kuću i mnoštvom čudnih, nerazumljivih adeta i običaja. Ovo tuđe dijete, još ako je bilo iz siromašnije porodice, ili ako za godinu dana nije imalo poroda, i ko zna šta sve još, postajalo je žrtva raznih intriga i zlonamjernih priča, iskonstruisanih situacija. Dakle, cijela jedna mašinerija zla urotila bi se protiv te mlade žene, koja je bila prinuđena da – usled stida (jer je tako vaspitana), ali i ultimativnosti većine takvih brakova (nije imala kud nazad, kako se onomad govorilo) – trpi sve što bi je snašlo. Tragičan kraj nesrećne sudbine često je, nažalost, bio logičan, jer one nisu vidjele drugog izlaza.

Neshvatanje i neprihvatanje bilo koje vrste samosvojnosti, iskazivanja vlastitog mišljenja, ili, ne daj bože, vlastite odluke, sigurno ih je vodilo ka tragičnom završetku. Još snažniji utisak i veću gorčinu izazivaju situacije u kojima te žene (djevojke) ne učine baš ništa, ničim ne izazovu sudbinu, muškarca /porodicu, a opet okončaju tragično.

Sve se ovo može rekonstruisati i iz narodne književnosti, bilo lirskih narodnih pjesama, bilo onih baladičnih. Upravo to doznajemo iz nekoliko veoma potresnih pjevanih pjesama, tzv. sevdalinki.

Prva od njih, izuzetno potresna, koja govori upravo o neprihvatljivoj samovolji i neograničenom prostoru gospodarenja ženskim životom, u ovom slučaju supruge, dočarana je (ispričana) u pjesmi „Ja` kakva je sjajna mjesečina”. Ova sevdalinka počinje karakterističnim poređenjem za lirsku pjesmu: „Ja` kakva je sjajna mjesečina, / još je ljepša Ali-begovica...”, a nastavlja se pričom o tome kako ona rodi devet djevojaka, dok desetu pod pojasom nosi. „Kad Ali-beg u džamiju pođe, [kakvo licemjerje – ide u džamiju kao vjernik, a ponaša se kao nečovjek!] / On govori svojoj vjernoj ljubi: / 'Ako rodiš i desetu kćerku, / Sveži oči, pa u Drinu skoči!' / Ona rodi i desetu kćerku. / Sveza oči, pa u Drinu skoči.”

Druga pjesma, na sasvim drugačiji način ponižava ženu, izvanrednu ljepoticu, udatu za izvjesnog Aliju. Počinje uobičajenim narativom: „Lijepa li je u Alije ljuba, / haj ljepše, kažu, u svoj Bosni nema, / U svoj Bosni i Hercegovini!” Situacija je, reklo bi se, veoma dobra. Alijina ljuba je izuzetno lijepa, i udata je, ima muža, što je u tom vremenu bila važna odrednica ženskog života. Ali u ovoj gotovo idealnoj (idiličnoj) slici iz tog vremena,

pojavljuje se jedno – *ali!* Jedno – *uzalud!* Tekst dalje ide ovako: „Uzalud joj sva ljepota njena, / kad Alija na nju i ne glada. / Već on ljubi Omerovo zlato, / haj, kojeno je u kafezu raslo!” Potom se javlja veličanstvena metafora koja uznosi nevinost i naivnost ženskog stvora (djevojke), u ovom kontekstu nimalo pozitivnog, gdje se pojašnjava zašto Alija i ne gleda lijepu ljubicu (jer ga privlači ta nevinost i naivnost „Omerovog zlata”): „Koje ne zna na čem žito raste, / haj, na čem žito, na čem rujno vino!” (Krivica bez krivice, lijepe Alijine ljubice!)

Naredna tragična priča prepoznaje se u pjesmi „Zaplakala stara majka Džafer-begova”, gdje do porodične tragedije dolazi zato što „ljuba nema poroda” i što se gizda i „već se bijeli i bakami i ašikuje!” Sinu će majka „opanjhati” snahu, a on nasjeda na njenu ne-dobronamjernu priču:

*Naljuti se Džafer-beže,
ode na čardak.
Na čardaku vjerna ljubica
podne klanjaše.
„Hajde, ljubo, hajde drugo,
selam predaji!”*

Molitva se završava „predajom selama”, pozdrava za rahmetlije, tj. za umrle. On nema strpljenja da sačeka da ljubica završi molitvu, nego je požuruje da je završi, „boji se” da će ga proći ljutnja i bijes, a uz to zna da je jedan od najvećih grijehova ubiti nekog za vrijeme molitve, odnosno klanjanja.

*Prevari se mlada ljubica,
selam predade.
Sablja zveknu, ljubica jeknu,
čedo proplaka...
„Vidiš, majko, grijeha moga,
moga i tvoga!
Više tvoga, nego moga,
tako mi boga!”*

Sljedeća pjesma je „Čudna jada od Mostara grada”, gdje „Bol boluje Čelebića Biba, / bol boluje nikom ne kazuje!” Pa je zato „U Habibe, Čelebića zlata, / svaka riječ hiljadu dukata! // Jadna Biba, bole bolovaše, / a majka joj ruho prelagaše.” Majka pokušava da dozna šta je njenoj kćeri, od čega boluje, zbog čega i zbog koga („Kćeri Bibo, ti rumena ružo, / kaži majci šta te boli, dušo”). A Biba se, konačno, povjerava majci, i kaže joj da ju je ostavio momak Ahmo, i da on sada „s drugom razgovara”. „Kakav Ahmo, voda ga odnijela, / zbog njega si, Bibo oboljela’ // ‘Mila majko, selam ćeš mi Ahmi, / nek mi Ahmo u petak ne drijema, / Nek se Bibi na dženazu sprema.” Jedno nevjerstvo, ostavljanje djevojke kojoj je momak „sreću uzeo i pokvario”, dovodi do tragičnog kraja te lijepe, pažene i u imućnoj i cijenjenoj porodici Čelebića odgojene djevojke.

Ova pjesma ima i svoj drugačiji završetak, koji nije toliko tragičan, ali je možda i tužniji zbog „lažne nade”. On glasi: „Mila majko, nemoj Ahme kleti, / rekô me je na jesen uzeti!” Ovaj završetak se i češće može čuti pri izvođenju pjesme.

O baladi – narodnoj lirsko-epskoj pjesmi „Hasanaginica”, već toliko puta analiziranoj, korišćenoj kao predložak za dramska i filmska djela, bilo je na razne načine mnogo riječi, tako da je većina informacija ili zaključaka već poznata. Krenuvši od toga da se neko zove samo Hasanaginica, da se ne pominje njeno vlastito ime, da ona nije osoba za sebe, nego se samo pojavljuje kao supruga – ljuba određenog čovjeka, što je u to doba bilo uobičajeno, i što se potvrđuje u nekoliko već analiziranih pjesama, dovoljno govori o položaju žene u tom vremenu.

Osim što je ljuba, ona je i sestra bega Pintorovića, i ova rodbinska veza u još većoj mjeri pokazuje svu tugu i beznadežan položaj žene. Hasanaginica je predmet trgovine, pogodbe, dogovora između dva muškarca, muža i brata. A to „između” podrazumijeva nju i njeno petoro djece.

Ponosna begovica, od Pintorovića, očigledno je Hasanagi „jade zadavala” i prije spornog događaja, nedolaska u posjetu, pod čador, ranjenom mužu. On je, bez sumnje, odavno osjećao neku vrstu tihog prezira ili ispoljavanja njene plemićke nadmoći, i zato tako surovo kažnjava njen postupak, smatrajući ga još jednim njenim hirom, hirom begovice od Pintorovića. Međutim, ovaj postupak Hasanaginice mogli bismo tumačiti na sasvim drugi način, i te kako opravdati njen nedolazak u vojničku ordiju, pod Hasanagin čador. Logično je da ga obiđe majka, upravo zato što joj je sin, a i starija je žena, pa niko od vojnika neće ništa loše pomisliti o njoj. U redu je što je pošla i sestra, ali dolazak ljube bi bio protumačen na više nimalo pristojnih načina. Kao prvo, ona je još mlada i lijepa, i bez obzira na to što bi sigurno bila i pokrivena, svejedno bi izazvala veliku pozornost vojske. A drugo, bilo bi zlonamjerno protumačeno i u to doba nedopustivo pokazivanje emocija između supružnika (sramotno je iskazivati nestrpljenje da vidi muža). Uopšte nije sigurno da bi ishod ove „priče” bio drugačiji da je Hasanaginica došla da obiđe ranjenog Hasanagu. On bi je vjerovatno prekorio što je došla da je gleda toliki tuđi svijet, pa još vojska. Lijepo se kaže: „...a ljubovca od stida ne mogla!”

Teško je u današnjem vremenu objasniti i međusobni odnos supružnika, posebno ako je on počivao na klackavoj podlozi – socijalnoj i statusnoj nejednakosti, što je i ovdje bio slučaj. Ona je pripadala begovskoj porodici Pintorovića, a on skorojevićkoj, aginskoj porodici Arapovića. Elem, Hasanaga poručuje svojoj vjernoj ljubi: „Ne čekaj me u dvoru mojemu, / nit u dvoru, nit u rodu mome!” Koliko je morala biti povrijeđena ovim surovim riječima i nepravdom koju joj je muž nanio, dovoljno pokazuje trenutak kad ona hoće „da vrat lomi kuli niz pendžere”, jer misli da se on vraća, a njoj ponos ne dozvoljava da je zatekne u dvoru.

I Hasanaginica okončava život tragično, ne samo „od žalosti, gledajuć sirote”, dakle zbog odvajanja od djece, posebno „najmlađeg u bešici sinka”, nego i što joj Hasanaga zadaje odlučujući, smrtonosni udarac u već ranjeno srce i povrijeđeni ponos, odlično zna-

jući gdje udara, nehumanom i uvredljivom rečenicom sveteći se za sve poraze koje je od nje doživio, i sva tiha preziranja, i njen ponos i nâm, da od sramote nije mogla doći da ga obide dok je bio ranjen: „Hod'te amo, sirotice moje, / kad se neće smilovati na vas, / majka vaša, srca kamenoga!” Ovo „srca kamenoga”, direktno se odnosi i na njen postupak prema njemu. I gotovo sa sigurnošću se može tvrditi (po prkosu i njihovom nadgornjavanju, riječima i postupcima) da su se i te kako voljeli, i upravo zato „jedno drugom jade zadavali”, kao u pjesmi „Ali-paša na Hercegovini”. Zato su bolne i duboke rane nanosili, koje je, nažalost, žena platila glavom („Prepuče joj srce u grudima, / od žalosti, gledajuć sirote”).

U sevdalinki „Vezak vezla Adem-kada mlada nevjesta, / na čardaku, na visoku džamli pendžeru. / Sav je đeref pokapala gorkim suzama...” – aktualizuju se različiti porodični odnosi, intrige i podmetanja, posebno nevjestama, tj. snahama, prvenstveno od svekrve, a često i od zaove, ili starije jetrve. Ovdje mladi Omer, mladin djever, zabrinuto pita svoju snahu, bratovu ženu: „Šta je tebi Adem-kado, mlada nevjesto, / i do sad si vezak vezla, nisi plakala?” Ona mu odgovara : „Prođi me se, mlad Omere, mladi djevere, / tvoja majka, dobra žena, o zlu govori, / da ja ljubim mlad Omera, mladog djevera! / Nisam, majko, života mi, moga i tvoga!”

Balada „Smrt Omera i Merime”, svjedoči, nažalost, o tragičnoj sudbini ne samo žena, nego i muškaraca, u konkretnom slučaju djevojke i momka. Kako se morala poštovati riječ starijih, najčešće roditelja, i koliko je sudbina i ljudskih života unesrećeno zbog zadržtog stava oca ili majke, nikad se neće doznati. Koristeći poštovanje i pokornost sinova, majke ih često zaklinju svojom (h)ranom, tj. mlijekom kojim su ih othranile, i oni uglavnom podliježu toj zakletvi, odnosno zabrani koju majka izriče. U ovoj baladi, majka Omeru bira bogatu Fatu Atlagića za ženidbu, ne mareći za njegovu već svima poznatu ljubav prema Mejri, djevojci skromnijoj i po porijeklu i po imovnom stanju. Omer ne želi da uvrijedi majku i pušta da ga ona oženi, tj. da mu dovede Atlagića zlato, ali on od tuge za voljenom Mejrom umire te noći u đerdeku (bračnoj ložnici). Pritom zaklinje, takođe nesrećnu, Fatu Atlagića: „Oj, bogati, nesrećna djevojko, / ne pust glasa do bijela dana, / dok se svati kola naigraju, / dok se stara naveseli majka!”

Mejra, ili Mejrema, osjeća da se njenom dragom događa nešto strašno, da bi ujutro shvatila da je njen Omer umro: „Progovara Merima djevojka: / 'Đul miriše, mila moja majko, / đul miriše, Omerova duša!” Majka je ujedno i tješi i grdi govoreći joj: „Muč, ne luduj, Merima djevojko, / muč, ne luduj, kad budala nisi! / Sad tvoj Omer drugu dragu ljubiti, / a za tebe mladu i ne hajet!” Ali Merima je uvjerena u ono što osjeća i predosjeća, te ponavlja svoje riječi do časa kad se začuje kuknjava i plač Omerove majke. Nažalost, i Merima umire od tuge nakon što se uvjeri da je Omer presvisnuo od bola i žalosti za njom.

A nesrećne majke ostaju da se pitaju da li je tako moralo biti.

Nešto slično dogodilo se i pjesniku Aleksi Šantiću. I njega je majka zaklela da se ne ženi Ankom, djevojkom katoličke vjere, i Aleksa ju je poslušao, ali se nikada nijednom

drugom nije oženio! Konačno, i tragičnu sudbinu Lenke Dunderski, koja je bila zaljubljenica u znatno starijeg pjesnika Lazu Kostića, izazivaju njeni roditelji kojima je bilo nezamislivo da se njihova darovita i umna mezimica unesreći udajom za „ludog Lazu”. Zato Lenka, razočarana ovakvim stavom roditelja, tokom boravka sa majkom u Beču, ulazi u apoteku gde kupuje „prašak” kojim će okončati svoj život.

Ovo su tek nekolike priče s tragičnim krajem, što iz literature, što iz stvarnog života. Pomislili bismo da se za više od jednog vijeka mnogo toga promijenilo nabolje ali, na žalost, ne možemo posvjedočiti tome. I danas, u svakodnevnici, prečesto čujemo o nečemu što je već dobilo svoje ime, femicid, koje nečasno i licemjerno zaklanja pravi naziv i užas koji se krije iza tog latinizma – ubistvo žene, ili još preciznije – ubistvo supruge, djevojke, majke, koje je, često, izvršio neko njoj najbliži – muž, partner, otac, sin...